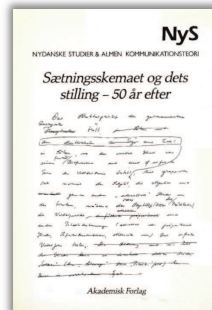

NyS

Titel:	Topologi og syntaks. En revision af Paul Diderichsens sætningsskema
Forfatter:	Lars Heltoft
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 16+17. <i>Sætningsskemaet og dets stilling – 50 år efter</i> , 1986, s. 105-130
Udgivet af:	Akademisk Forlag
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Topologi og syntaks

En revision af Paul Diderichsens sætningsskema

Lars Heltoft

1. Indfaldsvinklen

Ordet 'at' er et nøgleord i den topologiske analyse af dansk.

I sin artikel om det 'pleonastiske at' (1983) beskæftiger Erik Hansen sig med led-sætninger med hvad der efter en traditionel grammatisk opfattelse er to konjunk-tionaler:

- (1) Jeg kan ikke forstå, hvem at der har fortalt ham det.
- (2) Nu skal du høre, hvad for et fæhoved at han er.

(Erik Hansen 1983, efter Mikkelsen 1911:501)

Erik Hansen viser at dette *at* topologisk set ikke er en konjunktion. I eksempler som

(3) og (4) optræder det 'proklitisk' i forhold til subjektet, som et 'rent bisætnings-mærke' (sml. Paul Diderichsen 1966, § 29, till. 1).

- (3) Mon ikke at vi kunne få startet en slags indsamlingskomité?
- (4) Hvis ingen ferie at jeg får i år, bryder jeg sammen

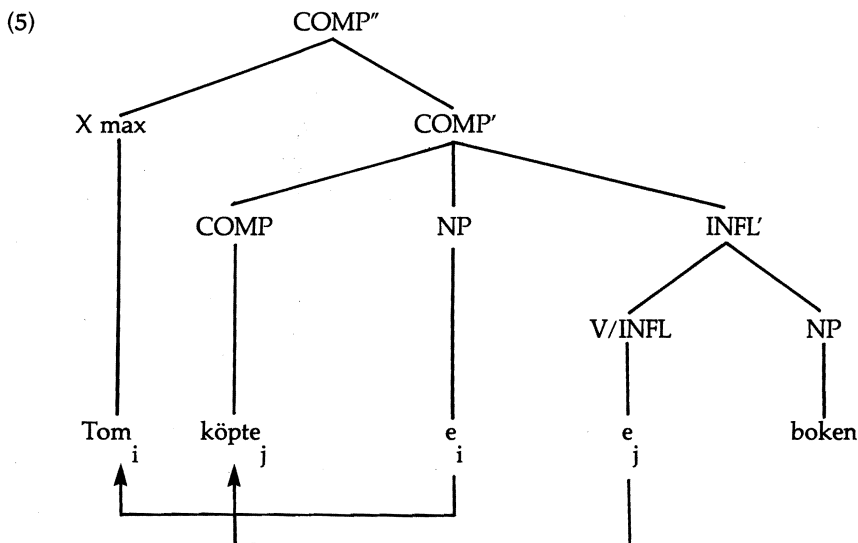
(Erik Hansen 1983:72)

Perspektivet i Erik Hansens artikel er sociolingvistisk og sprogrigtighedsrettet: Dette *at* er aldeles ikke pleonastisk, men er et udtrykssystem for ledsætningsstatus, der blot (endnu) ikke har vundet formel skriftsproglig anerkendelse. Det er derimod velkendt i uformelt talesprog og i sociolekterne, og det forekommer i et stort antal dialekter (øsmål).

I den generative verden nærmer man sig dette fænomen fra en anden synsvinkel. I Holland og senere i Sverige arbejder man med ledstillingsproblemer i germanske sprog, ud fra synspunkter der er nye inden for den generative grammatik, men som ligger ret tæt op ad Diderichsens analyse (Koster 1975; den Besten 1977, 1983; Plat-zack 1983, 1985a, 1985b). I disse analyser relateres hoved- og bisætning til hin-

anden ved en transformationel fremflytning af det finitte verbum til sætningens COMP-kategori (COMP = complementizer = konjunktion).

Det der knytter forbindelsen mellem Erik Hansens problemstilling og den reviderede transformationsgrammatiske analyse af hovedsætninger i skandinaviske sprog, er det finitte verbums placering. Det finitte verbum rykker frem under det underordnende konjunkional COMP.

Jeg gengiver udelukkende dette træ for at vise den transformationelle fremflytning af det finitte verbum fra V til COMP, ikke for at diskutere de øvrige knuder i træet som fx COMP'. (Det er en diskussion for sig for folk der arbejder inden for GB-teorien, men det er ikke emnet her).

I Platzacks teori flyttes det grammatiske subjekt dernæst frem til en variabel X_{max} hvor også alternativt det grammatiske objekt, adverbialer mv. ('indholdsleddene' i Diderichsens terminologi) kan stå.

Platzack drager (1985a, 1985b) den konsekvens af den Bestens analyse at det ikke er nødvendigt at skelne mellem et hovedsætningsskema og et bisætningsskema: Det finitte verbum i hovedsætninger opfører sig topologisk på samme måde som det underordnede konjunkional i bisætninger. Platzack regner med at også bisætninger har fundamentfelt og så falder de to skemaer sammen:

F	v/konj	s	a	vV	S	A
Vem	har	-	aldrig	läst	den här boken?	-
vem	som	-	aldrig	har läst	den här boken	-
Erik	köpte	-	inte	-	boken	-
-	att	Erik	inte	köpte	boken	-

Der er både perspektiver og problemer i denne analyse. Det er allerede klart ud fra Erik Hansens eksempler at den Bestens og Platzacks analyse ikke holder i den form de har – i hvert fald ikke for dansk. Konjunktionerne står simpelthen ikke der hvor de skal ifølge den Bestens analyse; det er kun *at* der kan stå i positionen umiddelbart foran subjektet. Og eksemplerne (3) og (4) passer ind i et skema som

k	F/a	v/at	n	a	vV	N	A	a2
(3) Hvis	ingen ferie	at	jeg	-	får	-	-	i år
(4) Mon	ikke	at	vi	-	kunne få startet	en slags indsamlingskomité?	-	-

Det er kun 'ledsætningsmærket' *at* der er i komplementær distribution med det finitte verbum i hovedsætninger. Ingen anden traditionel konjunktion kan stå på denne plads.

Med afsæt i den Bestens og Platzacks analyse vil jeg nu prøve at forfølge dette problem inden for Diderichsen-traditionens grammatiske begrebsverden. Analysen af det topologiske og kategorielle forhold mellem det finitte verbum og *at* er nøglen til en række problemer i den topologiske analyse af dansk:

1. Diderichsens skemaer kan reduceres til ét – i store træk som Platzack foreslår, men ud fra en anden opfattelse af *at* end hans.
2. Der kan opstilles et mere funktionelt sætningsskema – i den forstand at skemaets feltinddeling i højere grad kommer til at afspejle ledstillingens semantiske og syntaktiske funktioner: angivelse af sætningens illokutionære værdi, dens tekstuelle funktion, og leddenes status som syntaktiske funktioner (subjekt, indirekte objekt, direkte objekt osv.).
3. Et problem omkring udfyldningen af fundamentfeltet kan løses: Subjekt i fundamentfeltet er stilistisk umarkeret, mens indholdsled i fundamentfeltet er stilistisk markerede, og alligevel analyserer Diderichsen dem ens, nemlig som

'opflytning' foran det finitte verbum fra deres normale pladser i henholdsvis neksus- og indholdsfeltet. 'Subjekt i fundamentfeltet' får hos mig en anden analyse end indholdsled i fundamentfeltet.

4. En række berømte 'undtagelser' til sætningsskemaet: bisætninger med hovedsætningsledstilling, og hovedsætninger med bisætningsform (EDG § 79 og 84), ophører med at være problemer.
5. Feltbegrebet kan afklares.

Og det reviderede skema kommer til at se sådan ud:

ku	Modalitetsfelt		Kernefelt						Frit Adv.-felt	Tungt-leadsfelt
	F-felt		Neksusfelt			Indholdsfelt				
	F/a	m	n	a1	v	V	N	A	a2	T
-	så	har	hun	også	-	glemt	paraplyen	-	her	som hun fik i Holland
bare	-	-	hun	-	får	-	den	igen	snart	-
-	-	vil	du	ikke	-	hjælpe	-	til	i morgen	-
mon	ikke	at	vi	-	kan	få startet	en komité?	-	-	-
hvis	så	-	hun	-	husker	-	paraplyen	-	-	-

Jeg følger Erik Hansens betegnelser (1971), hvor *A* er pladsen for styrede (valensbundne) adverbialer, *a1* er neksusadverbiallets plads, og *a2* er de frie adverbialers umarkerede plads. I tilslutning til Diderichsen (1964) bruger jeg *n* og *N* for Elementær dansk Grammatiks *s* og *S*.

Men først Diderichsens skema og behovet for at revidere det.

2. Diderichsens udgangspunkt: Sætninger med delt verbal

Verberne er som bekendt de topologiske fikspunkter i Diderichsens sætningsskemaer.

Verbet har nemlig for Diderichsen to fundamentale funktioner. Den ene er semantisk: Sammen med sine komplementer opbygger verbet sætningens forestillingsindhold (Diderichsen 1935; her efter 1966:23). Den anden er at angive indholdets forhold til virkeligheden, altså sætningens realitetsværdi, eller – som jeg her også vil kalde det – sætningens modalitet:¹⁾

»I de fleste danske Sætninger er det Verbum finitum, der er det Element, der paa særlig Maade angiver Forestillingsindholdets Forhold

til Virkeligheden' og altsaa er det for Sætningen konstituerende Led; dette træder særlig klart frem i Sætninger med delt Sætningsverbum, hvor den infinitte Form meddeler Verbets Forestillingsindhold, mens det som Regel mere abstrakte Verb. Finit. (Central-leddet) angiver dette Indholds Forhold til Virkeligheden (jfr. navnlig de engelske Sætninger med *to do*). Lægger vi nu disse (de tydeligst artikulerede) Sætninger til Grund, faar vi tre Pladser for de andre Led: foran Centralleddet, efter Verb. infinit. og mellem de to verbale Led (...)«

(1935, 1966:23)

Dette citat viser i en nøddeskal de forudantagelser hos Diderichsen der bliver afgørende for konceptionen af skemaet:

- Sætningens konstituerende led er det finitte verbum.
- Verbet er konstituerende fordi det angiver sætningens modalitet eller realitetsindhold (forestillingsindholdets »Forhold til Virkeligheden«), en opfattelse der i øvrigt stammer fra John Ries, (jf. i dette bind også Carol Henriksen 1985).
- Modellen bør opstilles med udgangspunkt i sætninger med delt verbal, fordi man her kan adskille verbets funktion som realitetsangiver, fra dets semantiske funktion, der i sætninger med delt verbal varetages af det infinitte verbum.

Disse antagelser fører til den kendte adskillelse mellem aktualfeltet (senere nek-susfeltet) hvor realitetsværdien angives, og indholdsfeltet hvor sætningens betydning udfoldes.

Diderichsens argumentation hænger egentlig ikke særlig godt sammen på dette sted. Der er ingen præmis der fører fra centralleddet i ovennævnte betydning som markør for sætningens modalitet, til verbets funktion som centralled (fikspunkt) i en topologisk model. Uklarheden skyldes at der tages udgangspunkt i antagelser om hvad der konstituerer en hovedsætning, i en sætningsdefinition, og ikke i antagelser om ledstillingens funktion i sætningen. Diderichsen skelner præcist nok mellem verbets modalitetsfunktion og dets semantiske funktion som relator (prædikat, hedder det i dag). Og han ved naturligvis også at ledstillingen i germanske sprog dels bruges til at udtrykke realitetsværdi med (v på 1. eller 2. plads i hovedsætninger), dels bruges til at skelne sætningsleddene med: subjekt, objekt, indirekte objekt osv.). Men denne skelnen spiller ingen rolle ved opdelingen af sætningen i felter. Diderichsen tager udgangspunkt i de mest komplekse eksempler: hovedsætninger med verbet på 1. eller 2. plads, hvor begge ledstillingsprincipper gør sig gældende²⁾.

Som det vil fremgå er dette valg et skoleeksempel på hvor en bestemt forforståelse af en problematik kan blokere for erkendelsen af væsentlige sammenhænge. Når der tales om »de fleste danske sætninger« er det underforstået at der er tale om hovedsætninger: Kun her har verbet en klar funktion som realitetsbærer. Og muligheden for at tage udgangspunkt i ledsætningernes struktur kommer ikke på tale.

Sætningsskemaet kan rekonstrueres med udgangspunkt i modalitetsmæssigt umarkerede sætningsstrukturer, hvor ledstillingen ikke udtrykker sætningens modalitet, men udelukkende identificerer ledtyperne: subjekt, objekt, indirekte objekt, osv. Modaliteten i disse eksempler udtrykkes ved styrende relatorer (fx et verbum i matrixsætningen, sætningens eget konjunkional), eller ved modal'partikler' i sætningen (*mon, bare* ofl.).

Sætninger (både dybde- og overfladestrukturelle), hvor det finitte verbums placering ikke udtrykker modalitet, har alle sammen ledstillingen SVO:

– Ledsætninger med rækkefølgen *nav ... N*

(1) at han ikke slog sine børn

– Skjult neksus mellem det indirekte og det direkte objekt

(7) Hun gav ham pengene
han fik pengene
S (V)O

– Infinitivneksus og sekundær neksus (EDG § 85-88)

(8) Vi hørte Placido Domingo synge titelrollen
S V O

– Såkaldte bisætninger med hovedsætningsfunktion (EDG § 84)

(9) Bare vi dog når toget!
S V O

(10) Mon du nogensinde bliver lektor?
S V P

(Prædikativer af denne type opfører sig helt som objekter).

– Neksus mellem kerneled og adverbelle bestemmelser:

- (11) Jeg så ham med hatten i hånden
 han har hatten i hånden
 S V O

For nu at nævne nogle af de vigtigste.

I hovedsætninger gentages som bekendt SVO-rækkefølgen hvis sætningen er tekstuelt umarkeret:

- (12) Stenen var vist faldet ned fra taget
 (13) De skød en tysk vagtpost ned i går

mens det finitte verbs relative placering (her på 2. plads) angiver modalitet. Udfyldt fundamentfelt efterfulgt af det finitte verbum på 2. plads angiver at sætningen er deklarativ. Diderichsens hovedsætninger er således *modalitetsmæssigt* markerede (finittets relative placering, nemlig i forhold til a). *Tekstuelt* kan de derimod være umarkerede (subjektet på 1. plads, finittet på 2. plads: SVO-rækkefølge), eller markerede: have et indholdsled i fundamentfeltet, på 1. plads.

Opstiller man den topologiske model med udgangspunkt i de modalt umarkerede tilfælde, får vi som udgangspunkt ledsætningens kendte struktur:

	Neksusfelt			Indholdsfelt		
	n	a	v	V	N	A
(at)	Ole	ikke	har	fået	Peter	med

Vi ser i første omgang bort fra de frie adverbialer: A-pladsen omfatter som i Erik Hansen (1970b) kun de valensbundne eller styrede adverbialer. Det vi topologisk tager udgangspunkt i, svarer altså til sætningens nukleus eller kerne (Lyons 1968, 1977).

Jeg holder fast ved traditionen og taler om 'indholdsfeltet', selv om betegnelsen er alt andet end hensigtsmæssig. Semantisk set er subjektet klart nok et 'indholdsled', der fuldt så meget bidrager til sætningens semantiske kerne som de diderichsenske indholdsled. Subjektets syntaktiske status er der ikke plads til at gå ind på her (se i stedet Lisbeth Falster Jakobsen og Jørgen Olsen 1984, 1985).

Jeg vil heller ikke i denne sammenhæng fravige traditionens konstituentanalyser: Det infinitte verbum + indholdsled er et verbalhypotagme der udgør én konstituent, og neksusfeltet er pladsen for det komplekse neksusled.

Kernefelt (nukleus)						
Neksusfelt			Indholdsfelt			
n	a	v	V	N	A	
(hvis)	han	så	husker	-	bogen	-

Hovedsætningens finitte verbum står på pladsen til venstre for *n*. Pladserne til venstre for *n* regner jeg for ét felt ud fra samme betragtning som førte Diderichsen til at opstille indholdsfeltet. Der kan stå en kompleks konstituent, nemlig hovedsætningens primære neksus. Jeg vil kalde feltet modalitetsfeltet, efter den funktion ledplacering i dette felt har.

Modalitetsfelt		Kernefelt				
		Neksusfelt			Indholdsfelt	
		n	a	v	V	N A
Han	huskede	-	sgu	-	-	bogen til dig
Hun	har	-	sgu	-	husket	den til dig

Modalitetsfeltet kan jo udfyldes på en anden måde, nemlig med det finitte verbum og et indholdsled foran finittet. Derfor opdeles modalitetsfeltet i ét felt og én plads, nemlig fundamentfeltet (fordi det kan rumme komplekse konstituent) og en plads til det finitte verbum, som jeg kalder *m*, verbets modalitetsplads:

Modalitetsfelt		Kernefelt				
Fundamentfelt (F)	<i>m</i>	Neksusfelt			Indholdsfelt	
		n	a	v	V	N A
Ole	nægtede	hun	så	-	-	at se mere -
se ham	ville	hun	ikke	-	-	- mere

Denne opstillingsmåde fører til de samme pladser som i Diderichsens skema, men den fører ikke til de samme felter. Neksusfeltet får nu den umarkerede rækkefølge *nav* i stedet for *vna*. Herved bortfalder en svaghed i Diderichsens hovedsætnings-skema: Neksus får nu basalt rækkefølgen SV, både i modalt umarkerede strukturer og modalt markerede, men tekstuel umarkerede. SV-rækkefølgen er den umarkerede tekstuelle ordning af en dansk sætning, mens det er finittets placering før neksusadverbialet, der gør en sætning modalt markeret. Diderichsens centralledsbegreb går som sagt på verbets funktion som modalitetsudtryk, dvs. på dets funktion som udtryk for illokutionær værdi. Men den topologiske analyses centralled er ikke det samme som den funktionelle analyses. Nærværende analyse opgiver altså forestillingen om verbet som det topologiske centralled, og indsætter neksusadverbialet *a* i værdigheden som analysens fikspunkt³⁾.

I modsætning til Diderichsens skema kan vi nu også tale om at en neksus kan stå flere steder. Det er tilfredsstillende fordi permutabilitet er et ledstatuskriterium: Primær neksus er nu et permutabelt overfladeled, og vi behøver ikke henholde os til infinitivneksus alene for at argumentere for at neksus er permutabel.

Placering i fundamentfeltet er for Diderichsen et og samme topologiske og syntaktiske fænomen. Et led fra sætningsstammen står i *F*, i stedet for på sin særlige plads (*n*, *N*, *V*, *A*). Anderledes udtrykt: Sætningsstammens led kan allesammen stå i fundamentfeltet, men de har hver deres karakteristiske plads.

Der er – som Niels Aage Nielsen har bemærket det (1975) – den vanskelighed i Diderichsens analyse at *F* er subjektets umarkerede position, mens alle andre led er markerede i denne position. Niels Aage Nielsen søger at løse problemet ved at lade subjektet opføre sig topologisk anderledes end indholdsled i *F*, og indføre en ekstra subjektplads mellem *F* og *v*.⁴⁾ Men man løser ikke modsigelser ved at flytte dem et andet sted hen, man gør det ved at ændre begrebsrammen. Med denne analyse kan det komme frem, at der ikke er tale om en topologisk forskel, men om en syntaktisk:

Subjekt i fundamentfeltet fremkommer når den primære neksus er placeret i modalitetsfeltet. Herved placeres finittet på *m*-pladsen, og placeringen repeterer således neksusfeltets umarkerede SV-rækkefølge.

Indholdsled i *F* er alternativ placering for led i indholdsfeltet (og i det frie adverbialfelt). I modsætning til subjektet udgør de ikke nødvendigvis en konstituent sammen med det finitte verbum.

Sådan får man subjektet i *F* til at være et subjekt der opfører sig som subjekter normalt gør.

3. Det 'pleonastiske' at

Hidtil har opstillingen af sætningsskemaet foregået ved at vi har sat parentes om

ledsætningernes konjunkional. Men nu er det let at se at vores udgangspunkt – det såkaldt pleonastiske *at* – står på pladsen *m*. Tager man som Erik Hansen Diderichsens briller på og tager udgangspunkt i ledsætningsskemaet, må man blive stående ved det pleonastiske *at* som 'proklitisk til subjektet'.

Tager vi derimod den Bestens og Platzacks briller på – og regner vi i tilgift den adverbialplads som også Diderichsen har observeret i ledsætningsspidsen, for ledsætningens fundamentfelt, så kan alle danske sætninger analyseres efter et og samme topologiske skema:⁵⁾

ku	Modalitetsfelt		Kernefelt					a2	T
	Fundamentfelt F/a	m	Neksusfelt			Indholdsfelt			
			n	a	v	V	N	A	
når	nu	(at)	der	ikke	er	–	tale	om en kon-	–
–	For det andet	får	hun	først	–	sendt	det	junktion til Fyn	i morgen
som	–	(at)	jeg	–	er	–	glad	for	–
som	–	(at)	der	ikke	kan	spille	skak	–	–
bare	ikke	(at)	du	så	glemmer	–	mig	–	–
når	derfor	–	vi	i dag	har	modtaget	denne skrivelse	fra DVU	–
–	–	kommer	han?	–	–	–	–	–	–
som	–	vilde	den	–	–	danse	–	–	–
som	–	(at)	den	–	ville	danse	–	–	–

(I skemaet er der ikke medtaget eksempler på det sideordnende konjunktionals placering: *ks*. Alle eksempler er med underordnende konjunktioner eller deres topologiske ækvivalenter.)

I ovenstående eksempler blandes eksempler fra høj- og lavprestigesociolekter med hinanden. Det er en pointe:

Selve den topologiske model er fælles for de anførte høj- og lavprestigeeksempler. Forskellen mellem sociolekterne er altså ikke et spørgsmål om hvilke pladser der findes, men om hvornår og med hvilket materiale pladserne kan udfyldes. Pointen er teoretisk og metodologisk: Om faktisk alle danske sociolekter og dialekter kan beskrives topologisk med dette skema, forbliver et empirisk spørgsmål, som må diskuteres en anden gang (selv om man kan bemærke sig at alle Erik Hansens (1983) eksempler uden videre kan beskrives). Men i en forståelsesramme hvor teoriens genstand er standardsprog og *my dialect*, ville en sammenhæng mellem *at* og finit verbum slet ikke kunne erkendes.

Det pleonastiske *at* er ikke nogen konjunktion, og Platzacks reduktion af skemaerne til ét skema er kun topologisk rigtig, men ikke syntaktisk (kategorielt) rigtig. Konjunktioner angiver en semantisk relation mellem sætninger; det gør dette *at* ikke; konjunktioner ligner verber i at de kan styre en sætnings modalitet (realitetsværdi), men dette *at* kan ikke styre en sætnings modalitet. Jf.:

(13) Hvis han kommer går jeg

(Hvis styrer både hoved- og ledsætning i non-realis, jf. Erik Hansen 1970a).

(14) Jeg gik fordi han kom

(Hovedsætningen er faktiv, jf. den nægtede: Jeg gik ikke fordi han kom (= det var ikke fordi han kom jeg gik).

Men *at* kan ikke styre en sætnings realitetsværdi, tværtimod styres denne af andre størrelser:

(16) Bare at du dog ville være med!

(Illokutionær værdi 'ønske' angivet ved *bare*, realitetsværdi non-realis).

På den anden side er det pleonastiske *at* naturligvis ikke pleonastisk – og betegnelsen er nu brugt for sidste gang her. Det angiver

1. det finitte verbums potentielle plads som modalitetsrealisation,
2. sætningens kontekstuelle placering i den forstand at der findes en anden størrelse end det finitte verbum, der bestemmer eller udtrykker sætningens realitetsværdi, fx matrix-sætningens finitte verbum, et konjunkional, eller en modalitetsmarkør (*mon, bare, gid, sikken* osv.).

Dets funktion som et 'rent ledsætningsmærke' kan altså præciseres. Det er en formel pladsudfyldning, der markerer det finitte verbums fravær og dermed sætningens topologiske umarkerethed med hensyn til modalitet. Diderichsen har selvfølgelig haft blik for eksempler af typen (1)-(4), men han har ikke ret i at »vi i Talesproget har et helt andet Konjunktionssystem end i Skriftsproget.« (EDG § 29) – det har vi muligvis, men det er ikke det såkaldte ledsætningsmærke *at* der viser det. Det er nemlig en pladsmarkør, og det der ser ud til at være på vej, er at der udvikles en formel størrelse til markering af det finitte verbums modalitetsplads, et fænomen der er parallelt til udviklingen af *der* som formel subjektpladsudfylder. I ledsætninger kan vi da finde et fænomen som jeg vil benævne formel eller topologisk hypotakse.

k	F/a	m	n	a	v	V	N	A	a2	T
hvis	nu altså	at	der	-	kommer	-	nok penge	-	-	-
når	så	at	han	-	kommer	-	-	igen	-	-

Etableringen af *at* som formelt finit har været undervejs i århundreder, jf. eksemplerne og henvisningerne i Erik Hansen (1983:65 ff). Den er ikke afsluttet endnu:⁶⁾ Det formelle finit er bundet til bestemte sprogsfærer, i den forstand at den sproglige elite næppe anerkender ovenstående sætninger som rigsdansk skriftsprog.

Historisk set har vi her muligvis at gøre med ansatsen til et nyt fænomen som jeg vil benævne formel eller topologisk *neksus*. Jeg skynder mig at præcisere at dette begreb er en rent teoretisk størrelse. Det refererer til en hypotetisk sluttilstand hvor *at* obligatorisk udfylder *m*-pladsen når finittet står i *v* i neksusfeltet, og empirisk set er glæderne således taget på forskud. Men begrebet har teoretisk interesse: Man kan skelne mellem *neksus* og *hypotakse* på tre forskellige teoretiske niveauer:

Der kan skelnes mellem topologisk, syntaktisk og semantisk *hypotakse*:

Ved topologisk *hypotakse* forstås således det forhold at udfyldelsen af plads *x* forudsætter udfyldelsen af plads *y*, men ikke omvendt. I strukturer hvor det finitte verbum ikke udfylder *m*, forudsætter pladsens udfyldelse med *at*, at subjektpladsen *n* også er udfyldt, men ikke omvendt.

Ved syntaktisk *hypotakse* forstås det ensidige forudsætningsforhold mellem to syntaktiske eller morfologiske kategorier. Findes kategori A må kategori B også findes, men ikke omvendt. Et eksempel er forholdet mellem finit verbum (B) og objekt (A).

Ved semantisk *hypotakse* forstås attributionsforholdet i Jespersens forstand (Jespersen 1924, Petterson 1983). I Jespersens eksempel *The barking dog* er *barking* semantisk underordnet *dog*, idet det specificerer eller kategoriserer *dog*.

Tilsvarende kan man skelne mellem topologisk, syntaktisk og semantisk *neksus*.

Topologisk eller formel *neksus* mellem udfyldte pladser, dvs. et gensidigt forudsætningsforhold mellem udfyldningen af pladser: Hvis plads *x* er udfyldt skal plads *y* også være det, og omvendt: Hvis plads *y* er udfyldt skal plads *x* også være det.

Syntaktisk *neksus* mellem syntaktiske kategorier, eller morfologiske kategorier: Findes kategori A må kategori B også findes, og findes kategori B må omvendt kategori A også være realiseret. I ovenstående eksempler er der syntaktisk *neksus* mellem *han* og *kommer*, og mellem *der* og *kommer*. Diderichsens *neksus*begreb i EDG er syntaktisk.

Semantisk *neksus*, nemlig prædikationsforholdet. Der er semantisk *neksus* mellem et prædikat og dets argumenter, i ovenstående *der*-konstruktion således mellem argumentet *penge* og prædikatet *kommer*. Jespersens *neksus*begreb er semantisk, se Jespersen 1924, og Thore Petterson 1983.

Den teoretiske interesse i denne tredeling ligger i at den leder til en præcisering

af analyseniveauerne: Der skal skelnes mellem topologisk, syntaktisk og semantisk analyse. Megen uklarhed i også dansk grammatisk tradition hænger sammen med at man har blandet disse tre analyseniveauer sammen. (Jf. Lisbet Falster Jakobsen og Jørgen Olsen 1984, 1985). Vi skal komme tilbage til et eksempel fra sætningsskemaet, nemlig problemerne omkring fundamentet og fundamentfeltet. Men først må vi ind på *ats* funktion i de konstruktioner hvor det indiskutabelt står på konjunkionalpladsen.

4. Konjunkionalvikaren *at*

Et *at* på pladsen *m* markerede verbets fravær formelt – og markerede således at sætningens modalitet bestemtes af et andet led i sætningen. Dette *at* er hverken topologisk eller syntaktisk en konjunktion.

Men *at* kan naturligvis også *topologisk* opføre sig som et konjunkional, klarerest i de tilfælde hvor *F* er udfyldt, som i de kendte tilfælde med hovedsætningsledstilling i *at*-sætning.

- (14) Det er klart at arbejde gider han ikke
- (15) De sagde at for deres skyld skulle vi ikke vente
- (16) Han mente at skibet skulle først sejle kl. 23.30

Dette *at* har topologisk konjunktionalkarakter. Det kan i sætninger som

- (17) at han ikke gider arbejde

substitueres med klare semantiske konjunktioner *hvis, fordi, da, når, så, som om* osv. Men det har ingen funktion som modalitetsmarkør, og det angiver heller ikke nogen semantisk relation mellem sætninger. Det synes derimod at fungere helt som *at* på *m*-pladsen: Det angiver at sætningens realitetsværdi styres af en størrelse andetsteds, det vil her sige: i en anden sætning. Ledsætninger med *at* i konjunktionalfeltet skal således være semantisk kompatible med matrix-sætningens styrende verbum. Dette krav er uden videre opfyldt ved de i denne sammenhæng trivielle *at*-sætninger med udfyldt fundament i indirekte tale, hvor den talende jo ikke selv hæfter for realitetsværdien af den gengivne tale.

De interessante tilfælde er dem hvor den talende er forpligtet på *at*-sætningens realitetsværdi. Hvis vi antager at 'hovedsætningsledstilling' angiver at en sætning skal tælle som en konstatering (statement), må vi forvente at faktive verbers komplement (der jo er præsupponerede) ikke kan have hovedsætningsledstilling, dvs. have udfyldt *m*-pladsen med finittet. Og det holder også stik.

- (18) *Det er trist at arbejde gider han ikke
 (19) *Det er ærgerligt at Peter har ikke villet sige op

over for

- (20) Det er trist at han ikke gider arbejde
 (21) Det er ærgerligt at Peter ikke har villet sige op

Derimod går det jo fint med neustiske prædikater i matrixsætningen:

- (22) Det fremgår af stilene at arbejde gider han ikke
 (23) Det viser sig nu at Peter har ikke villet sige op

(Begrebet neustik (adj. neustisk) stammer fra filosofen R.M. Hare, se fx Hare 1952. I dansk sprogbeskrivelse er det først anvendt af Otto Glismann 1978).

Topologisk minder dette *at* om konjunktionalerne, men funktionelt set minder det om *at* på pladsen *m*. *At* er også her en pladsmarkør der træder i stedet for en modal størrelse og markerer at modaliteten fastlægges andetstedsfra.

Bemærk at konjunkionalpladsen ikke blot kan udfyldes af konjunktioner og deres pladsmarkør *at*. Den kan også udfyldes af de ordklassemæssigt uklare modalitetsmarkører *mon*, *gid*, *sikken*, *bare*, *blot* m.fl.

(Skemaet anføres nu i mere bekvem forkortet form).

k	F/a	m	n	a	v	V	N	A
Mon	ikke	at	vi	-	kunne	få startet	en slags indsamlings- komité?	-
Sikken	dog	-	du	-	skaber	-	dig!	-
Hvis	ikke	at	du	-	holder	-	-	op
at	arbejde	gider	han	ikke	-	-	-	mere
Gid	så	at	du	-	får	-	heldet	med dig
at	Peter	har	-	ikke	-	sagt	sin stilling	op

Det fælles semantiske træk hos de størrelser der kan stå på pladsen *k*, er da ikke deres konjunktionale funktion, men deres funktion som angiver af modalitet. Betegnelsen 'konjunktionalfelt' er således ikke heldig: Der er tale om en plads for modalitetsmarkører og deres vikarer, og når jeg fastholder betegnelsen 'konjunktionalfelt' er det udelukkende af pædagogiske grunde.

Foreløbig er det på tide at drage en topologisk konklusion: Der findes ikke længere undtagelser til sætningsskemaet. Alle berømte undtagelser kan beskrives funktionelt i dette skema, i den forstand at skemaet udtrykker

1. Syntaktisk markerede og umarkerede ledstillinger
2. Modalt markerede og umarkerede ledstillinger

Der er ikke længere tale om undtagelser, men om alternative måder at udtrykke sætningens illokutionære værdi på.

5. Relativsætninger

I det ovenstående analyserede jeg relativsætninger med *at* som eksempler med *at* på modalitetspladsen. Det er der oplagte gevinster ved: Man kan helt holde op med at spekulere på, om og hvorfor *at* kan fungere som relativpronomen i sociolekter og dialekter. Det kan det nemlig ikke: Relativsætninger som nedenstående er opbygget som danske relativsætninger har været det igennem hele sprogets historie, nemlig med en konjunktion (nu *som*), eller med *nul*, men i de ikke-rigssproglige af dem er modalitetspladsen udfyldt med *at*. I (24) (jf. EDG § 29, till. 1), er de to første sætninger rigssproglige varianter, mens de tre sidste er ikke-rigssproglige former som jeg selv kender.

(24)	ku	F/a	m	n	a	v	Indholdsfelt
(den mand)	som	-	-	-	-	var	her i går
	-	-	-	der	-	var	her i går
	som	-	at	der	-	var	her i går
	-	-	at	der	-	var	her i går
	som	-	at	jeg	-	så	her i går

Derimod finder man næppe

(25) *den mand som at var her i går

Så vidt min egen intuition over for disse eksempler rækker deler jeg Erik Hansens (1983) vurdering, nemlig at subjektpladsen må være udfyldt før *at* kan stå på *m*-pladsen (topologisk hypotakse, i min terminologi).

Kr. Mikkelsen 1911 og især Aage Hansen 1967 har i øvrigt eksempelmateriale på de lavsociolektale former. Jeg skal citere nogle få:

- (26) en Kæfert som a' ingen ku' hitte ud a' (Storm P.)
 (27) Det var bare et Kvindfolk ... at der havde ta'et for mange Pulvere (Soya).

samt et par dialektseksempler fra andre kilder:

- (28) (...) og så ha-ð hun en pi·lkjæp i hu'enen, a bårken var skra·we a'a, så den var hielt við (...) (Hedebomål, Dansk dialektantologi I, s. 143).
 (29) Pæ Olen (..) raved yd i Loften etter noved som int a der vo, aa han vild' sie noved som int a han ku' faa frem (Odsherred, Ømålsordbogen, her efter Erik Hansen 1983).

Alle disse eksempler er relativsætninger indledt med konjunkional eller *nul*.⁷⁾

Jeg skal kort foreslå at man fører denne analyse videre til også at omfatte ledsætninger med *at* i kløvninger.

I den grammatiske litteratur står der her to synspunkter over for hinanden. Det ene er Mikkelsens, hvor ledsætningen regnes for en relativsætning når den indledes med *som*, og for en udsagnsbisætning når den indledes med *at* (Mikkelsen 1911, 569 ff). Heroverfor står Aage Hansens synspunkt (1933) at der i alle tilfælde er tale om relativsætninger, og hvor *at* således overtager funktionen som relativpronomen. (Diderichsen er usædvanlig vag på dette punkt og undgår i EDG (s. 196) helt at tage stilling.

Uden at det i øvrigt er muligt at gennemføre en samlet analyse af kløvninger her, vil jeg foreslå at man tolker *at* i kløvninger som udfyldning af *m*-pladsen. Så kan eftersætningen tolkes som en helt regelret relativsætning, enten med *som* eller med *nul*.

	ku	F/a	m	n	a	v	Indholdsfelt
Det er vist generalkonsul	-	-	(at)	han	-	var	-
Det er ikke ligefrem lyve	-	-	(at)	han	-	gør	-
Det var ikke ham	(som)	-	-	jeg	-	mente	-
Det var ikke ham	-	-	(at)	jeg	-	mente	-

Erik Hansen 1983 er inde på denne problemstilling, men siger ikke klart om *at* i disse eksempler står på *ku*-pladsen eller 'proklitisk til subjektet'. Antager man det sidste får man med *at* eksemplerne i (26) også findes i kløvninger:

	ku	F/a	m	n	a	v	Indholdsfelt
Det var Ole	som	-	-	-	-	var	her i går
	-	-	-	der	-	var	her i går
	som		at	der	-	var	her i går
	som	-	at	jeg	-	så	her i går
	-	-	at	der	-	var	her i går

6. Led, felter og pladser

Revisionerne af sætningsskemaet har i alt væsentligt været en feltrevision. Det hænger sammen med at Diderichsens paragraf om led, felter og pladser (EDG: 150-51) ikke er en af bogens mest vellykkede. Ledbegrebet kan jeg ikke komme ind på her, men må nøjes med at konstatere at det dækker sætningens bestanddele på forskellige niveauer. Pladserne er relative positioner for ledtyper.

Hvad er så 'felter'? I § 59, side 151 får man blot at vide at de er afsnit inden for det lineære forløb af pladser, markeret ved visse faste led. I paragraffen om sætningstyper (§ 71, side 184-87) er felterne større topologiske enheder, hvor der kan stå en kompleks syntaktisk helhed: i indholdsfeltet hypotagmet infinitivum + bestemmelser, i neksusfeltet sætningens neksus mellem subjekt og finitivum (+ neksusadverbial). Disse formuleringer lægger op til en forståelse af felter og pladser som (med Thore Petterson 1983) konstituerende principper for ledstilling, »men i sig själva är de inga konstituenten.« (Thore Petterson 1983:61). Ud fra denne forståelse vil jeg definere en plads som en position for sætningens usammensatte topologiske enheder (permutable størrelser). Og et felt er da en position for sætningens komplekse eller sammensatte topologiske enheder.

Diderichsen inviterer imidlertid også til en anden tolkning, hvor pladser, felter og konstituenten ikke skelnes skarpt, og hvor topologisk analyse (Hvor står hvilke konstituenten?) og syntaktisk analyse (Hvilke konstituenten kan en sætning bestå af og hvordan kan de kombineres?) følgelig heller ikke skelnes skarpt. Det sker i de berømte formler:

Hovedsætning: $k \left(\begin{matrix} S \\ A \end{matrix} (v \ s \ a(V \ S \ A)) \right)$

k
Bisætning: $k \left(\begin{matrix} a(s \ a \ v(V \ S \ A)) \\ s \end{matrix} \right)$

Jeg kan ikke her gå ind på Diderichsens ejendommelige anvendelse af parentes-princippet, og på hvordan disse formler egentlig skal forstås. Men de har lagt op til Telemans *interpretatio generativa* (Teleman 1972), hvor der ikke skelnes skarpt mellem syntaksens begreber (kategorierne) og topologiens (pladser og felter). Tomme pladser tolkes fx som fakultative kategorier i en kontekstfri frase-strukturgrammatik.

Diderichsen er til dels selv ude om det. Dels er der formlerne ovenfor, dels er der uklarheden omkring fundamentfeltet og fundamentets status. Fundamentet opfører Diderichsen i skemaerne EDG side 186 som sætningsled (en kategori), men ikke i formlerne ovenfor. EDG side 185 er fundamentet eksplicit et led:

»Videre fremgaar det, at der foran disse to Felter, som vi tilsammen vil kalde Sætningsstammen, kan staa endnu eet (og kun eet) egentligt Sætningsled, der som Regel er den Størrelse, hvori Sætningen tager sit Udgangspunkt, eller hvorpaa den opbygges. Dette Led kalder vi Fundamentet og dets Plads for Fundamentfeltet.«

Bagved denne opfattelse ligger topic-comment-analysen, formentlig i Aage Hansens udformning, hvor der skelnes mellem sætningens A-led og B-led:

(30) N.N. – er mig usympatisk

(31) N.N. – kan jeg ikke lide

A-led B-led

(Aage Hansen 1933:70)

Problemet med denne analyse er at dikotomien A-led vs. B-led ikke er en syntaktisk skelnen – i den forstand at der er tale om en skelnen mellem to konstituenttyper med bestemte syntaktiske eller morfologiske kendetegn. Diderichsen ville have været mere konsekvent hvis han havde bestemt fundamentet som et felt, ikke som en ledtype. Så ville der have været tale om en position, hvor der kan stå en række forskellige syntaktiske kategorier, komplekse eller simple. Tilsvarende for sætningsstammen: Diderichsen argumenterer slet ikke for at sætningsstammen er en syntaktisk konstituent.

Diderichsens sætningsskema er som lineær model naturligvis afskåret fra at gøre udtømmende rede for hierarkiske relationer: Den forudsætter en syntaks hvor kategorierne og deres indbyrdes relationer er behandlet, og med felt- og pladsanalysen søger den at indfange hvilke kategorier (komplekse eller simple) der har hvilke lineære muligheder. Efter min opfattelse af forholdet mellem syntaks, linearisering og informationsstruktur, stiller syntaksen og topologien faciliteter til rådighed for informationsstrukturen, men der er ikke isomorfi mellem syntaktiske dikotomier og informationsstrukturelle dikotomier. 'Given-new'-analysen

kan jo i en konkret analyse af en sætning modsvare subjekt-prædikat-analysen, men 'given' kan svare til en hvilken som helst del af den lineære sætning, fx til nek-
sus i modalitetsfeltet, eller til skemaets modalitetsfelt + kernefelt.

Eksempler:

- (32) Dette er en arbejdsplads – ikke en svinesti (Skilt i EDB-rum)

I dette eksempel har den første sætning det grammatiske subjekt i fundamentfel-
tet, og subjektet er samtidig deiktisk bestemt som 'given' eller given information.

- (33) Dette | er en arbejdsplads
F
subjekt
given | ny information

Men i næste eksempel er den hele primære nek-sus given information:

- (34) Dette ligner ikke en arbejdsplads – det ligner en svinesti

det ligner | en svinesti

F

sub- finit |
jekt

given inf. ny inf.

Og her er det kun negationen der er ny information:

- (35) (det er) | ikke | en svinesti
given ny given

Det er netop skiltforfatterens møveri i (32) at han tillægger modtageren den hold-
ning (given) at stedet er en svinesti.

Og fx placering af objektet i fundamentfeltet er ikke ensbetydende med en ny
syntaktisk ledstatus til dette objekt. Der åbnes hermed op for flere forskellige in-
formationsstrukturelle udnyttelser. Objekt i fundamentfeltet kan indgå i sætnin-
gens 'given'-del, eller det kan udnyttes emphatisk eller som kontrastivt fokus.

- (36) Jeg ville være glad hvis De ville lade være med at ryge – for tobaksrøg tåler
jeg altså ikke

for | tobaksrøg | tåler jeg altså ikke
ny given ny

Men i sætninger med kontrastfokus er objektet derimod ny information:

- (37) En 'svinesti har I lavet – ikke nogen arbejdsplads
ny | given

Som det fremgår stiller jeg mig skeptisk over for det informationsstrukturelle temabegreb: skellet i Hallidays forstand mellem theme og rheme. *Theme* defineres ikke som andet end det første led i sætningen. Jeg kan ikke se at fx Halliday har givet en overbevisende argumentation for begrebets nødvendighed i en teori om sprogets tekstuelle funktion, men denne diskussion må vi i øvrigt lade ligge.

7. Kernefeltet og adverbialfelterne

Tolkningen af felter som pladser for komplekse led tvinger mig til at vise at kernefeltet indeholder en konstituent, altså at sætningens nukleus er en konstituent.

På det *semantiske* niveau udgør sætningens nukleus en helhed i den forstand at den fungerer som semantisk subjekt for sætningens frie adverbialer – eller bedre: I den semantiske struktur er en præposition en relator (prædikat) med to argumenter, hvoraf det ene er sætningskernen og det andet er præpositionens styrelse.

Sætningen

- (38) Hvis de tror på ham i Moskva

k	F	m	n	a	v	V	N	A	a2
hvis	-	-	de	-	tror	-	-	på ham	i Moskva

har den semantiske struktur

hvis (de tror (på ham)) i (Moskva)

hvor præpositionen *i* er det hierarkisk øverste prædikat, og kernen og styrelsen er argumenter på samme niveau.

På det topologiske niveau har Diderichsen et problem her, fordi han regner de frie adverbialer med til indholdsfeltet, og tilmed på samme plads som de faste adverbialer. De adverbielle led på den diderichsenske A-plads udgør nemlig ikke nogen konstituent, og A er ikke et felt:

F	m	n	a	v	V	N	A	a2
*på ham i Moskva	tror	de	ikke	-	-	-	-	-
på 'ham	tror	de	ikke	-	-	-	-	i Moskva
I Moskva	tror	de	ikke	-	-	-	på ham	-
'ham	tror	de	ikke	-	-	-	på	i Moskva

(Eksemplet må naturligvis ikke læses som (*på(ham i Moskva)*)), i modsætning til *ham i Washington*, fx).

Dette forhold er den topologiske begrundelse for oprettelsen af a2- feltet.

Man kan argumentere for sætningskernens status som *syntaktisk* konstituent hvis man antager at ovenstående sætnings semantiske struktur svarer til en SVO-struktur på dybdestrukturelt, syntaktisk niveau. Argumentationen for analysen må gives i forkortet form her, men tankegangen er at Præposition + styrelse både som A og som a2 tolkes som en forbindelse 'abstrakt V' + O. Det abstrakte V noteres V/P, eller - hvis det er klart at det realiseres som en præposition - blot som P. Følgende typer tolkes da som dybdestrukturel neksus, og (39) har sætningsnukleus som subjekt:

- (39) hvis de dansede i haven
 (de dansede) i (haven)
 S P O

- (40) De satte grammfonen på bordet
 De satte ((grammfonen)på(bordet))
 S P O

Den basale S V/P O-rækkefølge bestemmes af lineariseringsregler (som jeg antager virker på ikke-lineariserede syntaktiske strukturer). Lineariseringen bestemmes således ikke udelukkende på skemaets topologiske niveau, men også gennem syntaktiske regler. Sammenlign her Petterson 1983, hvor sætningsskemaet tolkes som et topologisk filter, og hvor rækkefølgen i fx N-feltet antages at være bestemt gennem syntaktiske regler.

Indirekte Objekt + Direkte objekt
 S (V) O

Det er således overflødigt når fx Erik Hansen 1970b opretter separate pladser til henholdsvis Oi og Od. Denne rækkefølge gives der en gang for alle en regel for, nemlig SVO-rækkefølgen. Tilsvarende skal der ikke oprettes pladser under A el-

ler a2, for henholdsvis P og O (præposition + styrelse). At dansk har præpositioner og ikke postpositioner er ikke et topologisk fænomen, men en konsekvens af at dansk er et SVO-sprog: Det følger af samme regel som angiver rækkefølgen mellem det grammatiske subjekt, det finitte verbum og det grammatiske objekt. Og når neksusfeltet opdeles i pladserne *nav*, er det altså ikke for at fastlægge subjekt og finit verbums positioner, men for at angive neksusadverbialets placering mellem dem.

Denne analyse vil kunne behandle 'Preposition stranding' (sml. Herslund 1984) og placering af indholdsled i fundamentfeltet som et og samme fænomen. Når styrelsen i et præpositionsadverbial står i *F* (fra et fast eller et frit adverbial), svarer det til placering af det grammatiske objekt i *F*. Og når hele præpositionsadverbialet står i *F*, svarer det til fundamentfeltsplacering af infinit + objekt:

(41)	se ham ville hun ikke mere	Vinf.	+	O
(42)	i haven dansede de hele natten	P	+	O
(43)	På bordet satte de grammofo	P	+	O
(44)	Ham ville hun ikke se mere			O
(45)	Haven dansede de i hele natten			O
(46)	Bordet satte de grammofo			O

Prepositions do not strand: There is no stranding in Danish, only stranded prepositions. Derimod findes der én generel regel for foranstilling af indholdsled og frie led. Men denne regel må kunne referere til et dybdestrukturelt niveau – og det forudsætter at sætningens nukleus er en konstituent – det (om man vil) logiske subjekt i konstruktioner med frie adverbialer (sml. (39)).

8. Afslutning

Det bærende synspunkt i min artikel har været at topologiske problemstillinger må skelnes fra rent syntaktiske (dvs. kombinatoriske). Sætningsskemaets force er netop at det tillader os at oprette et analyseniveau hvor kategoriernes rækkefølge studeres, og hvor det ledende spørgsmål er: Hvilken rækkefølge står leddene i? Sætningsskemaet indfanger samspillet mellem led og pladser.

Jeg har tidligere vist et eksempel på hvorledes topologiske og syntaktiske problemer er blevet blandet. Lad mig slutte af med en kommentar til det hidtil mest omfattende sætningsskemarevisionsforsøg, nemlig Erik Hansens: Sætningsskemaer og verbalskemaer (1970b). Denne artikel er ejendommeligt nok – og ganske ufortjent – aldrig blevet diskuteret indgående. Det kan der desværre heller ikke blive plads til her; jeg må nøjes med en kommentar der vedrører forholdet mellem syntaktisk og topologisk analyse.

Erik Hansens artikel førte til en del diskussion ved sin fremkomst, mest med folk der kritiserede modellen ud fra den daværende generative grammatiks synspunkt (Niels Erik Wille og Ulf Teleman, se NyS 2, 1970). Men denne kritik var allerede i sit udgangspunkt urimelig, især fordi sætningsskemaet i Diderichsens konception netop var et analyseredskab til anvendelse på det topologiske niveau. Diderichsen kendte ikke til begrebet dybdestruktur, men jo da nok til leddenes ikke-topiske ('logiske') funktioner. Men de logiske funktioner var det netop *ikke* meningen at gøre rede for i en topologisk model: At sætningsskemaet ikke var hele grammatikken – det vidste både Diderichsen og Erik Hansen da godt.

Erik Hansens sætningsskemarevision støtter sig på Gunnar Bechs arbejde om de tyske infiniters syntaks (1955-56). I Bechs teori opfattes det *syntaktiske* forhold mellem det finitte og det infinitte verbum (og mellem infinitterne indbyrdes) som rektion. I nedenstående eksempler styrer det finitte verbum det første infinit, det første infinit styrer det andet infinit osv.

(47) Jeg har ikke ønsket at indsende artiklen før nu

← ←

(48) De ville ikke lade mig gå

← ←

(Infinitiver og participier opfattes som former i et lukket paradigme, den såkaldte statuskategori.)

Erik Hansen tolker så denne syntaktiske teori på det topologiske plan således at infinitter ikke længere topologisk regnes for led i hovedsætningsskemaet. I alle generaliserbare tilfælde står det infinitte verbum i tungtledsfeltet, siger Erik Hansen. Og sætningsskemaet ændres da til en model hvor hvert verbum – finit eller infinit – står i sit eget verbalskema – forbundet ved statusrektion. Infinitter kan da ikke længere på det topologiske niveau vises at være objekter: Hvor *at indsende artiklen* i det klassiske sætningsskema står på *N*-pladsen og topologisk tolkes som et objekt, så hævder Erik Hansen at både *ønsket* og *at indsende* står uden for skemaet (i tungtledsfeltet) og definerer hver sit separate verbalskema: Infinitivens objektstatus er et syntaktisk fænomen der ikke afspejler sig topologisk. (Erik Hansen 1970b, 1977).

Vanskeligheden for Erik Hansens topologiske tolkning af verbalkædeteorien ligger i at der faktisk findes generaliserbare eksempler der viser at et infinit *ikke* står i tungtledsfeltet.

(49) Hørte du så Peter synge i går?

(50) *Hørte du så Peter i går synge?

(51) De hørte Peter i går synge Leporellos arie fra 1. akt

Disse eksempler ser således ud på skemaform:

F	m	n	a	vV	N	A	a2	T
-	hørte	du	så	-	Peter	syng	-	i går?
-	*hørte	du	så	-	Peter		-	i går
de	hørte	-	-	-	Peter		-	i går
								syng? syng Leporellos arie fra 1. akt

I de to nederste eksempler er a2 udfyldt og man kan isolere infinittets placering. Det disse eksempler viser, er at infinittet ikke per se står i tungtledsfeltet. Det kan det netop når det er omfangsrigt. Så vidt jeg kan se glemmer Erik Hansen at opstille denne type kontrastsituationer.

Sætningsskemaet i den klassiske version kan altså forbedres, og sikkert i flere runder endnu. Men den grundlæggende styrke i det: et enkelt og pædagogisk håndterbart analyseinstrument der kan beskrive ledstillingen i alle danske sætninger – er der ingen grund til at opgive.

Noter

Tak til Elisabeth Engdahl, Hartmut Haberland, Erik Hansen, Caroline Henriksen, Niels Hastrup, Thore Petterson og Christer Platzack for gode kommentarer og kritik.

1. Modalitet skal her forstås som den indholdskategori hvormed den talende angiver ytringens forhold til virkeligheden: Det omfatter i hvert fald modsætningerne *bestemt* vs. *ubestemt* realitet (Det sidste kaldes i Erik Hansen 1970b for non-realis), og inden for *bestemt* realitet modsætningen *realis* vs. *irrealis*. Kategorien gennemskærer sproghandlingssystemet, og manifesteres i dansk i et stort antal forskellige udtrykssystemer, fx modus, tempus, ledstilling, performative verber og adverbialer, modalpartikler.
2. Bemærk: Kritikken rammer ikke maksimaludfyldningsprincippet (EDG § 59) som metode til at fastlægge positioner for sætningens simple led. Den rammer derimod feltinddelingen og dermed tolkningen af de komplekse konstituenters positioner.
3. Derimod er verbet både det syntaktiske og semantiske centralled, jf. dets funktion som valensbærer i valensteoriene.
4. Niels Aage Nielsens analyse ser således ud:

Forfelt	Neksusfelt				Indholdsfelt		
	s1	v	s2	a	V	S	A
-	Han	har	-	aldrig	glemt	bøgerne	her
Aldrig	-	har	han	-	glemt	bøgerne	her
Bøgerne	-	har	han	aldrig	glemt	-	her
Her	-	har	han	aldrig	glemt	bøgerne	-
Hvornår	-	har	han	-	glemt	bøgerne	her?
-	-	Har	han	aldrig	glemt	bøgerne	her?
Den dag	-	glemte	han	ikke	-	bøgerne	her

Efter min opfattelse er dette en kalkering af engelsk syntaks: Engelske eksempler som

(The secretary is OK, but) the manager I don't trust

har netop intet dansk modstykke. Man kan simpelthen ikke vise gennem maksimaludfyldning at subjektets placering før det finite verbum skulle have en anden position end indholdsled i fundamentsfeltet. Niels Aage Nielsens analyse forudsiger fejlagtigt eksistensen af strukturer som dette engelske eksempel.

5. Det gælder dog ikke uden videre for eksempler med rækkefølgen *van* i neksusfeltet (i Diderichsens sprogbog), som fx:

Her vil uden tvivl især Ole kunne gøre sig gældende

Her må der antagelig oprettes en *a*-plads i modalitetsfeltet, men jeg må i øvrigt udskyde dette problem (se Lars Heltoft 1986). Bemærk at pladsen *a1* kan godt være udfyldt samtidig.

Her vil uden tvivl især Ole nemt kunne gøre sig gældende.

Og der indtræder en klar semantisk farvning af verbaladverbialer til epistemiske adverbialer når de flyttes med i modalitetsfeltet.

Her vil nemt indtil flere nye spillere kunne gøre sig gældende

Sml.:

Her vil indtil flere nye spillere nemt kunne gøre sig gældende

Et andet problem omkring adverbialplaceringerne som jeg lader ligge i denne omgang – er Erik Hansens adverbialplads *a3*.

6. Processens langvarighed behøver ikke undre. Udviklingen af de analoge *der*-konstruktioner har taget århundreder. En ergativkonstruktion uden formelt subjekt er allerede en optionel mulighed i Skånske Lov, hvor det logiske subjekt i passivsætninger optionelt behandles som et objekt – topologisk og morfologisk (se Paul Diderichsen 1941:30-32 og Anders Bjerrum 1966:63-64). Diderichsen regner med at der i disse sætninger er tale om nominativ på objektets plads, men de fleste af hans eksempler kan lige så godt være akkusativ som nominativ og Bjerrum har sikre eksempler på finit verbum i sg. efterfulgt af det logiske subjekt i akkusativ pl.:

fore thy at summum stathum taks undan twa lotær af rughsæth
sg.pass. akk.pl.

'fordi at nogle steder undtages (der) to lodder af rugsæden'

Men etablering af det formelle *der* som subjektmarkør ligger flere århundreder senere.

7. Taraldsen har i en artikel i *Working Papers in Scandinavian Syntax* (1983) analyseret *der* i danske relativsætninger som et COMP, på linje med *som*. Herved udelukkes enhver sammenhæng mellem *der* i relativsætninger og de øvrige forekomster af *der*. For at kunne beskrive ovenstående relativsætninger ville Taraldsen måtte tillade et COMP-kompleks på tre. Heller ikke denne artikels sammenhænge vil det være muligt at udtrykke i Taraldsens analyse.

Litteratur

- Bech, Gunnar. 1955-57. Studien über das deutsche verbum infinitum I-II. *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske Meddelelser* 35,2 og 36,6. København.
- Bjerrum, Anders. 1966. *Grammatik over Skånske Lov efter B 74*. København.
- Chafe, Wallace. 1976. Givenness, Contrastiveness, Definiteness, Subjects, Topics, and Point of View. I: Charles Li (udg.): *Subject and Topic*. New York. s. 25-55.

- den Besten, H. 1983. On the interaction of root transformations and lexical deletive rules. I: Abraham, W. (udg.): *On the formal nature of the Westgermania*. Amsterdam, s. 47-131.
- Diderichsen, Paul. 1936. Prolegomena til en metodisk dansk Syntax. Med udgangspunkt i Ries's Sætningsdefinition. *Forhandlinger på det ottende nordiske Filologmøde i København 1935*.
- Diderichsen, Paul. 1941. *Sætningsbygningen i Skaanske Lov*. København.
- Diderichsen, Paul. 1964. Sætningsleddene og deres stilling – 30 år efter. I Bjerrum m.fl.: *Helhed og Struktur*. Gyldendal 1966.
- Diderichsen, Paul. 1966. *Elementær Dansk Grammatik*³. København.
- Glismann, Otto. 1978. On Factives and Semifactives. In: J. Weinstock (udg.): *Proceedings of the Third Conference in Scandinavian and General Linguistics*. Austin. Texas.
- Halliday, M.A.K. 1970. Language Structure and Language Function. I: John Lyons (udg.): *New Horizons in Linguistics*. Penguin. Harmondsworth. s. 140-65.
- Hansen, Erik. 1970a. To bidrag til beskrivelsen af »non-realis« i dansk. *Bidrag A. NyS 1*. København. s. 34-36.
- Hansen, Erik. 1970b. Sætningsskema og verbalskema. *NyS 2*. København.
- Hansen, Erik. 1977. *Dæmonernes port. Støttemateriale til undervisningen i Nydansk Grammatik*. København.
- Hansen, Erik. 1983. Det Pleonastiske At. En grammatisk-kritisk undersøgelse. *Danske Studier*. København.
- Hansen, Aage. 1933. *Sætningen og dens Led i moderne Dansk*. København.
- Hansen, Aage. 1967. *Moderne Dansk 1-3*. København.
- Hare, R.M. 1952. *The Language of Morals*. Oxford.
- Heltøft, Lars. 1986. The v/2 Analysis – a Reply from the Diderichsen-tradition. Östen Dahl og Anders Holmberg (udg.): *Scandinavian Syntax*. Stockholm.
- Herslund, Michael. 1984. Particles, Prefixes and Preposition Stranding. I: Finn Sørensen og Lars Heltøft (udg.): *Topics in Danish Syntax*. *NyS 14*. København, s. 34-71.
- Jakobsen, Lisbeth Falster og Jørgen Olsen. 1984. Subjekt oder (S)objekt? *Nordic Journal of Linguistics 1984/2*.
- Jakobsen, Lisbeth Falster og Jørgen Olsen. 1985. Beskrivelsesplaner i syntaksanalysen. *NyS 15*. København.
- Jespersen, Otto. 1924. *The Philosophy of Grammar*. London.
- Koster, J. 1975. Dutch as an SOV-Language. *Linguistic Analysis 1*, 111-136.
- Lyons, John. 1968. *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge.
- Lyons, John. 1977. *Semantics 1-2*. Cambridge.
- Mikkelsen, Kr. 1911. *Dansk Ordføjningslære*. København.
- Nielsen, Niels Aage. 1975. Om anvendelsen af to forskellige modeller på dansk sætningsbygning. I: At færdes i sproget. *Dansk Sprognævn's Skrifter nr. 9*. København.
- Pettersen, Thore. 1983. Fria Adverbial. Divertimento con introduzione. *NyS 13*. København.
- Platzack, Christer. 1983. Germanic Word Order and the COMP/Infl Parameter. *Working Papers in Scandinavian Syntax 2*. Linguistics Dept. University of Trondheim.
- Platzack, Christer. 1985a. Word order in Generative Transformational Grammar. *Nordic Journal of Linguistics 1985/1*.
- Platzack, Christer. 1985b. I dette bind.
- Taraldsen, Tarald. 1983. Som and the Binding Theory. *Working Papers in Scandinavian Syntax 1*.
- Teleman, Ulf. 1972. Om Paul Diderichsens syntaktiska modell. I: *Tre uppsatser om grammatik*. Lund.